

ESPAIS PÚBLICS I ESPAIS PRIVATS DEL CALL JUEU DE VIC: EVIDÈNCIES DOCUMENTALS I ARQUEOLÒGIQUES

IMMA OLLICH I CASTANYER
Universitat de Barcelona
imma.ollich@ub.edu

IRENE LLOP I JORDANA
Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya
irene.llop@uvic.cat

*Public and private spaces of the Jewish quarter of Vic:
documentary and archaeological evidences*

Aquest treball aprofundeix en la identificació, descripció i estudi dels espais públics i privats de la comunitat jueva de Vic. La interpretació de la documentació escrita es contrasta amb les evidències arqueològiques (positives i negatives) per tenir un coneixement més acurat de l'espai que va ocupar aquest grup. L'estudi aporta noves dades sobre el call, la sinagoga i el cementiri, i la localització d'un possible *micvé* i d'un forat de *mezuzà*.

Paraules clau: Vic, call jueu, arqueologia medieval, documentació notarial, *mezuzà*.

*This paper examines the identification, description and study of public and private spaces of the Jewish community of Vic. The interpretation of written documentation is contrasted with archaeological evidence (positive and negative) to have a more accurate knowledge of the space that this group occupied. The study provides new data about the Jewish quarter, the synagogue and the cemetery, and the location of a possible *micveh* and a hole of a *mezuzah*.*

Keywords: Vic, Jewish quarter, mediaeval archeology, notarial records, *mezuzah*.

Data de recepció: 14/09/2016. Data d'acceptació: 28/10/2016.

Introducció¹

La presència d'una comunitat jueva a Vic durant els segles XIII i XIV ha estat estudiada partint, fonamentalment, de la documentació notarial que es conserva a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV). Els manuals noterials i una sèrie específica, els *Libri Judeorum*,² documenten l'evolució d'aquest grup en un context de creixement general. L'estada dels jueus a Vic no compta amb cap estudi dedicat específicament a l'arqueologia jueva de la ciutat, tot i que hi ha un estudi recent per relacionar la documentació i l'arqueologia.³

1. Voldríem agrair la informació i la col·laboració de Montserrat de Rocafiguera (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona i GRAMP-UB), Antoni Caballé (Serveis Territorials de Cultura de la Catalunya Central, Generalitat de Catalunya), Antònia Díaz-Carvajal (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona i GRAMP-UB), Rafel Ginebra (Tècnic d'Arxiu de la Diputació de Barcelona - Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic - ABEV), Josep M. Riba (director del Museu Episcopal de Vic), Marc Sureda (conservador del Museu Episcopal de Vic) i molt especialment d'Albert Pratdesaba (Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona i GRAMP-UB), que ens ha ajudat en les prospeccions visuals sobre el terreny i en la realització dels plànols.

2. Aquesta sèrie especial aporta un total de 26 unitats documentals entre 1266 i 1354.

3. Aquest article és una reelaboració i ampliació de dades de l'article del volum d'homenatge al Dr. Prim Bertran de la revista *Tamid*. LLOP, Irene; OLLICH, Imma. «Els espais de la comunitat jueva de Vic, entre la documentació i l'arqueologia». *Tamid* [Barcelona], núm. 12 (2016) [en premsa].

Vic compta amb el Centre d'Investigacions Arqueològiques (CIAO), creat el 1985. Aquest col·lectiu d'arqueòlegs osonencs va implicar l'Ajuntament en la defensa i la protecció del patrimoni arqueològic de Vic. A partir d'aquí el consistori va començar la redacció d'un Pla Especial de Protecció i Millora del Centre Històric de Vic, dirigit per l'arquitecte Miquel Surinyach. L'any 1992 es va implementar el Programa d'Arqueologia Urbana (PAU), impulsat per Miquel Llongueras des de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, i que es va dur a terme en diverses ciutats catalanes.

Les fonts escrites i les arqueològiques es complementen, i poder contrastar les evidències documentals amb les arqueològiques permet avançar en el coneixement dels espais jueus de la ciutat.

1. El call jueu de Vic

1.1. Jueus i cristians

La presència dels jueus a les ciutats i viles cristianes va acompanyada, sovint, d'una sèrie d'idees preconcebudes força arrelades que cal desfer per no mitificar l'autonomia dels jueus catalans medievals ni equiparar la seva situació jurídica amb la de la població cristiana:

- Els jueus eren propietat de la monarquia, no eren ciutadans.⁴ La regalia de la possessió dels jueus permetia el control del rei sobre els béns i els cossos dels jueus, els quals no tenien drets, sinó privilegis que s'obtenien pagant una quantitat en diners.
- Sempre van ser un grup minoritari habitant en nuclis urbans cristians. Els espais de la ciutat que volien ocupar estaven regits per les regles senyorial, i quan havien de demanar llicències no era a causa de la seva religió, sinó pels condicionants legals de l'ordenament de l'espai públic.⁵
- No totes les comunitats jueves van arribar a ser aljames, ni tenien un autogovern il·limitat amb llibertat d'actuació totalment al marge del municipi cristià.

4. Els treballs de Barton i Klein, centrats en Tortosa i Barcelona respectivament, qüestionen i aclareixen les relacions entre els jueus i l'autoritat reial a la Corona d'Aragó. Barton estudia el concepte del dret de la regalia sobre els jueus a la Corona d'Aragó, la intensitat de l'autoritat reial directa sobre els jueus, la superposició de jurisdiccions i les relacions de poder entre els senyors locals i la corona (BARTON, Thomas. *Contested Treasure: Jews and Authority in the Crown of Aragon (Iberian Encounter and Exchange, 475-1755)*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2015). Klein, per la seva part, explora les interaccions entre jueus i cristians, contradint la idea d'un aïllament dels jueus medievals respecte a la societat que l'envoltava, i analitza els canvis en l'organització comunal jueva de Barcelona al segle XIII (KLEIN, Elka. *Jews, Christian Society and Royal Power in Medieval Barcelona*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007).

5. Les comunitats religioses cristianes, les universitats, els particulars cristians... també havien de demanar llicències perquè els espais públics estaven en un àmbit regulat per l'autoritat. RIERA, Jaume. *Els poders públics i les sinagogues, segles XIII-XV*. Girona: Patronat Call de Girona, 2006, p. 21-22. (Girona Judaica; 3)

- El fet de ser jueu és l'aspecte que diferencia i defineix la identitat d'aquesta comunitat, que compartí espai i temps amb la societat cristiana. Sovint la relació entre ambdues s'ha considerat o bé com una convivència harmoniosa i idíl·lica o, a l'extrem contrari, com una persecució i agressió constant.⁶

1.2. El call jueu vigatà

Abans de 1240, diversos jueus feien negocis a Vic sense residir-hi, fins que algunes famílies s'hi van establir. A mitjan segle XIII, l'atracció econòmica de Vic i les relacions amb altres comunitats jueves van fer que el nombre de jueus vigatans anés creixent al llarg del segle.⁷ Després d'una etapa de creixement i consolidació, el convuls segle XIV va suposar la decadència del grup que durant la segona meitat de la centúria va decaure fins a la seva desaparició l'any 1391, amb la conversió dels últims jueus i jueves de la ciutat.⁸

El *call* era l'espai físic on vivien els jueus a les ciutats cristianes. No és una paraula que provingui del mot hebreu *qahal*, com alguns autors consideraven erròniament, sinó del llatí *callis*, amb el significat de pas estret i enclotat.⁹ El barri jueu també rep altres noms, i mentre a Lleida rep el nom de *cuirassa*, al sud de Catalunya s'anomena *jueria*.

El call vigatà va anar evolucionant segons el nombre de jueus que hi vivia, la mobilitat geogràfica de la comunitat i l'establiment temporal de jueus d'altres llocs. Tal com passava entre la població cristiana, els jueus estaven sota una jurisdicció o l'altra segons el carrer de residència, i una part del call estigué sota la jurisdicció dels Montcada i l'altra, sota la del bisbe. Aquest fet tenia uns efectes importants, ja que implica que, dins de la mateixa comunitat, hi hagués jueus dependents de senyors jurisdiccionalment diferents. Vic va rebre el títol de ciutat l'any 1315, i el bisbe va cedir al rei Jaume II la seva partida, juntament amb la moneda i el mercat. La cessió de la partida episcopal va fer que els jueus del bisbe passessin a ser directament jueus del rei.

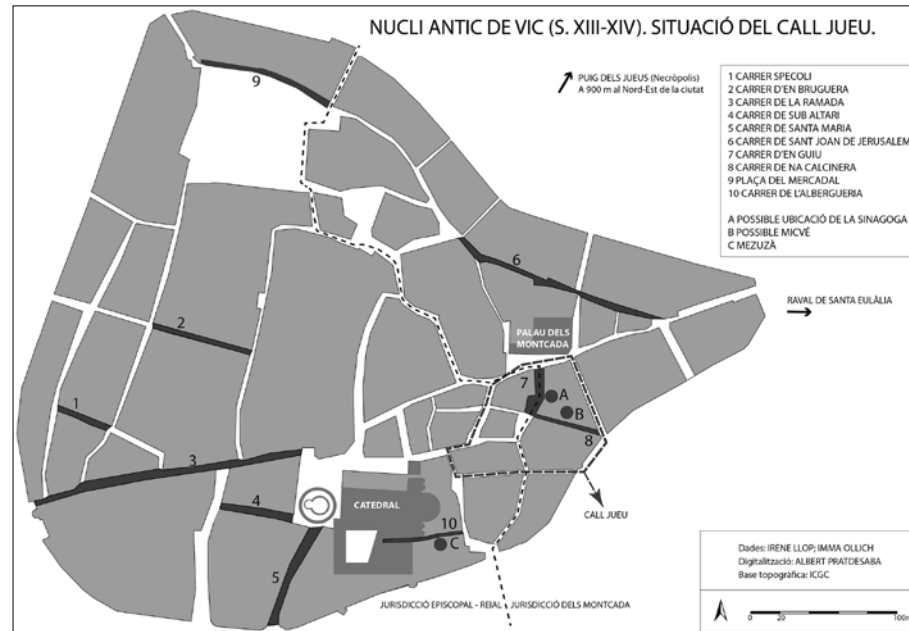
La denominació de *callis vicensis* no es documenta fins al segle XIV, quan ja fa més d'una generació que el grup està instal·lat a Vic. Aquest nom, però, es va

6. Planas considera que a l'edat mitjana caldria parlar de coexistència de cultures o multiculturalitat, però no pas de convergència de cultures o interculturalitat (PLANAS, Sílvia. «Una pretesa interculturalitat: La comunitat jueva de Girona i la seva relació amb la societat cristiana». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona], vol. XLII (2002), p. 179-200). Klein desenvolupa la idea d'assimilació i aculturació dels jueus a la societat cristiana, i les seves conclusions se centren en els conceptes de conflicte, coexistència i cooperació (KLEIN, *op. cit.*, p. 9-19, 192-198).

7. OLLICH, Imma. «Aspectes econòmics de l'activitat dels jueus de Vic segons els *Libri Judeorum*, 1266-1278». *Miscel·lània de Textos Medievals* [Barcelona], núm. 3 (1985), p. 1-118. LLOP, Irene. *L'aljama de jueus de Vic al segle XIII (1231-1315). Orígens i consolidació de l'aljama* (tesi doctoral). Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2006, p. 37-51. IDEM. «The implementation of Jews in Vic: Origin, provenance and mobility of the Jewish community (1231-1264)». *Imago Temporis. Medium Aevum* [Lleida] (2016) [en premsa].

8. LLOP, Irene. «La fi de la comunitat jueva de Vic. Béns i conversió dels últims jueus». *Tamid* [Barcelona], núm. 9 (2013), p. 87-90; IDEM. «Noves dades de l'activitat dels jueus de Vic al Cabrerès (1345-1348)». *Ausa* [Vic], núm. 172 (2013), p. 288-292.

9. MAGDALENA, Ramon. «Etimologia no semítica de "call"». *Calls* [Tàrraga], núm. 2 (1987), p. 13.

Plànol del call jueu de Vic (segles XIII-XIV) (Llop-Ollich-Pratdesaba).

seguir utilitzant després de la fi de la comunitat.¹⁰ Els jueus de Vic vivien barrejats amb els cristians, sense tenir uns carrers exclusius i tancats. Es van instal·lar entre la catedral, seu del poder episcopal, i el castell de Montcada, centre del poder senyorial, molt a prop de la línia que dividia les dues jurisdiccions de la ciutat. El carrer que més població jueva concentra és el carrer d'en Guiu, sobretot a partir del segle XIV, amb una població més estable i una continuïtat de la presència jueva a la població.

Encara es conserva un topònim que recorda l'empremta d'aquesta comunitat, el Puig dels Jueus, que indica el lloc on hi havia el cementiri.

2. Els espais públics de la comunitat jueva

Dins del call hi ha una sèrie d'institucions que permeten als jueus viure segons les seves tradicions i necessitats. Es tracta de la sinagoga, que és el centre neuràlgic de la comunitat; els banys, per poder fer els banys rituals; el cementiri, per

10. Un exemple podria ser el document de 7 de juny de 1572: Jaume Valls, tutor del seu nebot Pere Joan Valls, estableix al mestre de cases Antoni Ros un pati o casal situat *al carrer d'en Guiu o dels Jueus* per la part de ponent. Arxiu Municipal de Vic, Privilegis, Llib. XV, f. 283. Citat a JUNYENT, Eduard. *Jurisdicció i privilegis de la ciutat de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1969, p. 292.

enterrar els difunts segons la seva tradició, i una sèrie d'espais per poder seguir l'alimentació permesa per la religió jueva, com són l'escorxador, la carnisseria i el forn.¹¹

Tot i ser necessaris, ni totes les comunitats disposaven d'aquests espais, ni són gaire presents en la documentació notarial. Val a dir que el fet que no es documentin, no vol dir que no existissin ni que no seguissin les normes jueves religioses o alimentàries. En el cas de Vic, les referències a la sinagoga (dues als manuals, tres als *Libri Judeorum* i una a l'acceptació dels estatuts reials) i al cementiri¹² (només una al segle XIV), permeten veure que tot i existir i ser fonamentals per a la vida comunitària i quotidiana dels jueus, no són freqüents en la documentació.

L'arqueologia podria omplir el buit documental, però s'ha de tenir present que és molt difícil identificar un jaciment inequívocament com a jueu. En altres casos, no hi ha restes d'estructures que van existir. Un exemple d'aquesta afirmació la trobem en un dictamen de Salomó ben Adret que afirma que el *micvé* o bany ritual construït seguint les regles pertinents, però a dalt d'un terrat, és vàlid;¹³ malgrat la validesa religiosa per als jueus coetanis, no deixa restes materials.

En el cas vigatà, el PAU¹⁴ identifica com a jaciment la sinagoga i el barri jueu amb el nivell A (zona d'alt interès arqueològic), i el cementiri dels jueus amb el nivell D (zona amb possibilitat de conservació de restes arqueològiques parcialment destruïdes). L'excavació de la sinagoga i el cementiri no s'ha dut a terme per dos motius determinants: la manca de la localització exacta de la sinagoga i la construcció de l'Hospital Universitari de Vic sobre el cementiri jueu.

2.1. La sinagoga

L'espai comunal per excel·lència de les comunitats jueves és la sinagoga.¹⁵ Malgrat que més d'un centenar de localitats catalanes han tingut un assentament jueu a l'edat mitjana, no s'han documentat més de quaranta sinagogues, de les quals

11. Els forns, l'escorxador i la carnisseria són invisibles en la documentació i en les evidències arqueològiques, de moment. *I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Homenatge a Miquel Cura: Manresa 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Manresa: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012; *II Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central: Vic, 13, 14 i 15 de desembre de 2012*. Vic: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura / Museu Episcopal de Vic, 2014; *III Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central: Roda de Ter, 17 i 18 d'octubre de 2014*. Roda de Ter: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura / Museu Arqueològic de l'Esquerda, 2015.

12. El cementiri forma part del call, tot i trobar-se fora de la població.

13. FELIU, Eduard. «Salomó ben Adret, mestre de la llei jueva». *Tamid* [Barcelona], núm. 4 (2002-2003), p. 52-53.

14. Al llarg dels anys 1992 i 1993 es van catalogar els llocs arqueològics de la ciutat de Vic, i es van elaborar centenars de fitxes que es van reunir en dos volums. Abans que es faci qualsevol obra al nucli antic s'ha d'avaluar si hi ha alguna possibilitat que hi hagi restes arqueològiques, i s'efectua una excavació prèvia o un seguiment. A partir del 2010, Vic ha incorporat al Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) la normativa que obliga a fer seguiments i intervencions arqueològiques preventives. En aquest canvi, possiblement la implantació des del 2009 dels Serveis Territorials de Cultura a la Catalunya Central, amb la seu del Servei d'Arqueologia a Vic, hi tingui molt a veure. El resultat ha sigut un augment de les intervencions arqueològiques i de les troballes importants per a la ciutat.

15. RIERA, *op. cit.*

ben poques duraren més de cent anys. Els jueus no tenien llibertat per erigir sinagogues ni per reformar-les o ampliar-les, calia tenir una llicència.¹⁶

La sinagoga té una funció social i religiosa. No es limita a ser el centre de culte jueu, sinó que també és el centre docent, el centre de les institucions benèfiques del call i el punt de reunió de les assemblees públiques.

- Quan una comunitat comptava amb el nombre mínim de deu homes adults (*minyán*) per iniciar la pregària comunitària i determinats rituals, disposaven d'un oratori per a la pregària, que podia ser públic o privat. En el cas dels oratoris privats solien ser temporals, i els documents s'hi poden referir com a 'sinagoga', mentre que els públics eren, també, el lloc de reunió pública.¹⁷ Aquesta diferència entre espais públics i privats per al culte jueu és important.
- Els documents es refereixen a la sinagoga o bé amb el nom d'origen grec *sinagoga* («lloc de reunió o assemblea») o bé amb el terme d'origen llatí *scola*. Aquesta denominació havia estat relacionada amb la funció docent de la sinagoga, sense tenir en compte que entre els jueus del Baix Imperi indicava un lloc de reunió perquè significa «edifici corporatiu»; a la documentació llatina el nom per referir-se a les institucions d'aprenentatge de la doctrina religiosa era *estudi* (*studium*).¹⁸
- En el cas concret de Vic, no s'han documentat institucions benèfiques, ni hospital jueu.
- La sinagoga era l'espai públic on es duien a terme les assemblees de la comunitat.¹⁹ La documentació registra la deliberació que hi va haver a la sinagoga sobre les talles i col·lectes fetes pels secretaris d'aquell moment, quan estaven «*celebrantes horas et capellano nostro stane in trona dictae scholae*». Amb el canvi de senyor jurisdiccional, els representants de l'aljama, en nom de tota la comunitat, accepten els estatuts dictats pel rei a l'interior de la sinagoga davant el batlle reial, única referència documentada d'un cristià dins la sinagoga vigatana.²⁰

Les sinagogues medievals estaven formades per diversos elements: pati, edifici principal, departaments annexos.²¹ Les sinagogues disposaven d'una sèrie d'elements al seu interior: una arca (*aaron hakodeix*) que contenia els rotlles de la Llei (*Torà*), un llum encès en record de la llum perpètua del Temple de Jerusalem (*ner*

16. Jaume Riera exposa els condicionants legals de les sinagogues tenint en compte la regalia, tant en l'ordenament de l'espai com en la possessió dels jueus, i el dret comú. RIERA, *op. cit.*, p. 19-52.

17. *Ibidem*, p. 169-171.

18. Així ho creu RIERA, *op. cit.*, p. 164-167.

19. Assis descriu àmpliament les funcions comunals de la sinagoga. ASSIS, *Yom Tov. The Golden Age of Aragonese Jewry: Community and Society in the Crown of Aragon, 1213-1322*. Londres; Portland, OR: The Littman Library of Jewish Civilization, 1997, p. 132-144.

20. Els jueus es comprometen a servir els estatuts reials dels jueus de Barcelona, dels quals se'n transcriu una part. El registre conté l'acceptació i les successives renovacions des de 1315 fins a 1342 (només manquen els anys 1334 i 1336). ABEV, ACF-4597.

21. Jaume Riera dedica un ampli capítol a la configuració de les sinagogues. RIERA, *op. cit.*, p. 164-225.

tamid), una plataforma elevada, amb una taula on es llegia la Torà (*bimah*), un canelobre de set braços (*menorà*) i seients (amb separació d'homes i dones). Era habitual que a la sinagoga hi hagués una caixa per guardar la documentació de la comunitat: privilegis, ordenances internes o documentació econòmica externa; no es tracta d'elements de culte, sinó relatius a la vida comunitària.²² Les referències d'aquests elements als documents és molt escadussera: l'acceptació dels estatuts reials conté una menció del Rotlle de la sinagoga, també esmentat en un document una mica anterior,²³ i uns anys després se cita la «trona», per referir-se a la plataforma elevada de la sinagoga.²⁴

Els altercats entre jueus a les sinagogues es documenten durant l'edat mitjana, sobretot les agressions verbals o les baralles que podien arribar a les mans, però mai no s'ha documentat un homicidi a l'interior d'una sinagoga.²⁵ Justament és en aquest context que trobem la primera menció a una sinagoga a Vic, l'any 1265, es refereix a una discussió entre dos jueus de Vic, Bonmacip i Llobell Cerç, cosins, que va acabar amb cops i injúries «*in sinagoga*».²⁶ És molt possible que es tracti d'una discussió en un oratori privat. A mitjan segle XIII, la comunitat es va consolidant però encara no és gaire nombrosa. Tot i així, hi havia *minyán* i devien tenir un espai, encara que fos privat, per celebrar els cultes i rituals jueus. Uns anys més tard, el 1277, un grup de jueus²⁷ va comprar un terreny (hort o pati) a Arnau Miró, ciutadà de Vic, on els jueus van poder construir cases i una sinagoga.²⁸

Aquest pati de terra amb hort estava sota domini episcopal, i es guardaren els drets del bisbe. Les afrontacions no són prou clares com per ubicar la sinagoga, ja que el document descriu que limitava:

- A l'est, amb part del seu hort i una paret que hi ha entre el pati esmentat i l'hort de Berenguer Erumir i la seva dona, filla de Bernat Batlle.
- Al sud, amb hort.
- A l'oest, amb camí públic, que és on hi ha entrada i sortida, però no en diu el nom.
- Al nord, amb les cases de Guillem Real, sabater.

22. *Ibidem*, p. 206-207.

23. ABEV, ACF-4597. Segons el document, amb el «*Rabinum sive Capellanum cum rotulo in brachio*». CORBELLA, Ramon. *L'aljama de jueus de Vic*. Ed. i pròleg d'Imma Ollich. Original de 1909. Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, 1984, p. 202-203.

24. CORBELLA, *op. cit.*, p. 183. Any 1340.

25. RIERA, *op. cit.*, p. 148-152.

26. ABEV, ACF-10, f. 370v. 1 de desembre de 1265. LLOP, *L'aljama de jueus...*, *op. cit.*, p. 44 i 440.

27. Els quinze jueus de Vic eren David Canviador i els seus fills Llobell, Mossons, Bonjuà i Astrugó, Astrugó fill d'Issac de Manresa, Bonmacip, Proença, Vidal Duran, Jucef de Mallorca, Eretó, Vidal de Cardona, Bonhom sa Torra, Vidal de Camprodon, Salamó fill d'en Maimó de Manresa. Aquests homes adults representaven les quatre principals famílies establertes a Vic (de Manresa, de Mallorca, de David Canviador, de Satorra, i un d'origen desconegut).

28. ABEV, ACF-4586, f. 43r. 19 d'agost de 1277. CORBELLA, *op. cit.*, p. 20-21, 169-170. OLLICH, Imma. «Un nou document sobre la "Scola seu sinagoga" de Vic (vers 1278)». *Ausa* [Vic], vol. 8, núm. 87-88, (1978), p. 257, 265-266. LLOP, *L'aljama de jueus...*, *op. cit.*, p. 444-446.

A canvi del pagament anual de dos auris d'or per Tots Sants, poden fer les «*domos et Scholam et quocumque aliud volueritis ab abisso usque ad coelum*», i podran deixar l'establiment sempre que hi hagin fet obres per valor de cent sous barcelonesos de tern. Al final del document diu que, pel preu de la venda, Miró ha rebut 30 sous barcelonesos de tern.

El document detalla les finestres que es poden construir i quines dimensions han de tenir. A la paret de l'est poden fer una finestra d'un pam, a tres tàpies d'alçada,²⁹ i cap a migdia poden obrir una única finestra d'un pam, a tres tàpies i mitja, i amb una distància de dotze pams com a mínim del carrer.

L'últim punt que recull el document és el de les aigües pluvials. Miró i els seus recolliran les aigües pluvials de la meitat de la teulada de l'edifici en el qual les jueves pregunten («*de medietate illius loci in quo iudaei seu mulieres iudaeae stabunt et orabunt ibidem*»), mentre que els jueus han de recollir les aigües de l'altre vessant i de les altres teulades que es facin al dit establiment («*ex residuis tectiis dicti stabilimenti*»). Aquesta informació és molt suggerent, ja que d'una banda es fa una referència explícita a l'espai femení de la sinagoga, on les dones podien estar-hi i pregar, l'única fins ara, i d'altra banda la notícia de les aigües pluvials es podria relacionar amb els banys rituals o *micvé*.

Amb aquesta primera manifestació corporativa dels jueus de Vic, la comunitat jueva actua conjuntament i la construcció de la sinagoga representa la visibilitat i exteriorització dels jueus de cara a la comunitat cristiana: els jueus ja no són només uns veïns amb unes activitats econòmiques tolerades (i necessàries), sinó que són una comunitat amb un espai propi i diferenciat.³⁰ Per aquest motiu, la construcció de la sinagoga provoca l'oposició de l'estament eclesiàstic de forma immediata.³¹

El 10 de gener de 1278,³² Berenguer de l'Estany, escriptor jurat de Vic, va llegir a sis jueus de Vic³³ la denúncia de l'ardiaca Ramon de Meserata (o Marata) demanant que s'aturessin les obres d'una sinagoga nova que considerava una «obra nefandíssima». L'ardiaca va denunciar l'obra llençant tres pedres sobre l'obra, seguint la tradició del dret romà sobre edificis nocius i il·legals. En el moment de dur a terme la denúncia formal hi havia tres mestres d'obres cristians que ja construïen l'edifici. Tot i la importància i la força de les institucions eclesiàstiques de Vic al segle XIII,³⁴ aquesta oposició del canonge de la catedral a la construcció de la sinagoga prop de la seu episcopal, i a més en un solar sota domini del bisbe, no va impedir la construcció d'un edifici que consideraven escandalós en una ciutat episcopal. Apel·len a la Santa Seu.

29. Aquesta paret seria la d'en Berenguer Erumir fins a tocar a l'hort, que resta al venedor.

30. LLOP, *L'aljama de jueus...*, op. cit., p. 188.

31. A Catalunya s'han documentat dues oposicions eclesiàstiques a la construcció de noves sinagogues: Tortosa (1262) i Vic (1278). RIERA, op. cit., p. 84-85.

32. ABEV, ACF f. solt. CORBELLÀ, op. cit., p. 217. OLLICH, «Un nou document...», op. cit., p. 257-267. LLOP, *L'aljama de jueus...*, op. cit., p. 44, 446-447. RIERA, op. cit., p. 243.

33. Es tracta dels jueus David Campsor, Bonmacip, Llobell Cerg, Bonjueu, Astruc de Camprodon i Bonhome.

34. OLLICH, Imma. «Les entitats eclesiàstiques de Vic al segle XIII». *Ausa* [Vic], VIII, núm. 84 (1975-1979), p. 91-92.

La localització exacta de la sinagoga, amb aquesta documentació, no és possible. Malgrat conèixer les afrontacions del pati on es va edificar, aquestes eren clares per a un habitant de Vic del segle XIII, però no ajuden a situar el lloc del seu emplaçament. Els estudiosos que situen la sinagoga al carrer d'en Guiu,³⁵ a la jurisdicció episcopal que després passaria a ser reial, no argumenten per què;³⁶ Corbella comenta un document (que no transcriu ni hem localitzat) segons el qual la sinagoga es trobaria al carrer d'en Guiu,³⁷ tot i que també afirma que probablement es trobaria entre l'església de les Sagrimentàries i la casa del capellà del mateix convent, afirmant que hi ha documentació que ho corrobora.³⁸

La ubicació de la sinagoga al carrer d'en Guiu, centre del call jueu vigatà, tindria sentit, però cal argumentar documentalment aquesta afirmació. Un document de 1332 presenta unes afrontacions que coincideixen parcialment amb els límits de la sinagoga, i se situa al carrer d'en Guiu.³⁹ Cinquanta-cinc anys després de l'establiment de la sinagoga, Salomó Vidal ha de pagar el lluíisme al senyor de Montcada (10 sous a Humbert de Palau, procurador del noble) per la compra d'una casa i hort a Maimó Bonjuhà al carrer d'en Guiu. Aquesta casa limitava a l'est amb l'hort de Bernat Erumir, al sud amb el d'A. Miró, a l'oest amb l'esmentat carrer i al nord amb la casa de Maimó Bonjuà i Preciosa. És molt possible que aquesta sigui la casa que Maimó Bonjuhà i el seu pare, Bonjueu de Mallorca, van adquirir l'any 1318. En aquella data, el clergue Pere de Serra els va establir una peça de terra amb un dels dos *staticis domorum* per edificar-hi una casa; ara n'hi ha una de destruïda, sota domini de Montcada, davant de la casa i casal d'Arnau Miró.⁴⁰

Malgrat la coincidència de les afrontacions, hi ha un escull important: el pati de la sinagoga es va establir sota domini episcopal, però el document de 1332 correspon a un habitatge de domini del senyor de Montcada. Aquest escull es resol amb l'última notícia que registra l'escola dels jueus a la ciutat de Vic. El Capbreu de censos de la Mensa Episcopal de l'any 1336 cita els veïns de la via d'en Guiu, i després que «*ex alia parte*» hi ha l'escola dels jueus.⁴¹ Si un document registra el cobrament de censos a la partida del bisbe, la relació de llocs al carrer d'en Guiu es pressuposen a la banda esquerra, perquè aquest carrer dividia la jurisdicció de la ciutat: la part occidental correspondria a la partida del bisbe, i l'oriental, al senyor de Montcada. Per tant, l'escola se situaria a l'altra part, a la banda dreta, i l'afrontació al carrer públic per ponent no estaria en contradicció amb la jurisdicció episcopal. Aquest raonament justificaria que en l'establiment de la sinagoga el carrer públic es trobi a l'oest.

Un capbreu més tardà confirma que a la part del carrer d'en Guiu que correspondria al domini de Montcada hi hauria una casa sota domini i franc alou del

35. El carrer d'en Guiu era el límit de les dues partides.

36. MILLÀS, Josep Maria. «Notas históricas sobre la judería de Vich». *Sefarad* [Madrid], XXII, núm. 2 (1962), p. 312-320, p. 317; JUNYENT, Eduard. *La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona: Curial, 1976, p. 89-90.

37. CARRERAS, Francesc. «Notas dotzencentistes d'Osona». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* [Barcelona], núm. 5 (1909), p. 429-479 i núm. 6 (1910), p. 123-141. També a *Miscelánea Histórica Catalana* [Barcelona], II, p. 361-463 (1918), p. 365-366.

38. No cita, ni transcriu ni comenta aquesta documentació. CORBELLÀ, op. cit., p. 23.

39. *Ibidem*, p. 159-160, 214-215.

40. ABEV, ACF-4596, f. 65v-66r. Arnau Miró va establir el pati per a la sinagoga.

41. ABEV, AEV-812, f. 26v.

bisbe: la casa del notari Bernat de Torrents afronta al carrer per l'oest, com la sinagoga, i el bisbe cobra un cens. Aquest document del segle XV dona la interessant notícia de la proximitat amb un espai utilitzat com a assaonador.⁴²

El destí i final de la sinagoga de Vic resta desconegut i en silenci. No s'han documentat atacs contra el call, ni contra la sinagoga. Per alguns autors, els conflictes amb Bernat de Cabrera, comte d'Osona, a mitjan segle XIV, van provocar nombrosos atacs a la zona propera al palau dels Montcada. En aquest context, molts edificis van ser destruïts i la sinagoga, desafectada; la data proposada oscil·la entre 1356 i 1364.⁴³ Uns anys més tard, quan es van produir els atacs als calls catalans l'any 1391, es va fer un inventari dels béns de les cases dels jueus de Vic a petició del procurador de la Casa de Montcada. La situació no va portar a la destrucció del call, sinó a la conversió dels últims jueus de la ciutat.⁴⁴

Per ara, no comptem amb cap evidència arqueològica que identifiqui clarament la sinagoga de Vic. La zona del call i el carrer d'en Guiu es troben en una zona que ha estat molt afectada tant a nivell d'urbanisme com per la remodelació interior de les cases, sense que s'hi hagi intervingut arqueològicament. Això, i el fet que no hi ha restes que permetin identificar una estructura com a sinagoga, fa que només es pugui ubicar amb aproximació.

2.2. Un micvé a Vic?

L'anàlisi de la documentació relacionada amb la sinagoga permet situar sobre un plànol actual de Vic una nova ubicació de la sinagoga, ubicant-la a l'altra banda d'on, fins ara, s'havia suposat que era.⁴⁵ Seguint el document de l'establiment del pati per construir-hi la sinagoga, s'entraria pel carrer d'en Guiu actual, per una porta oberta a ponent, i amb la zona posterior de Can Franquesa.

El 2013 es va poder excavar al pati del darrere de Can Franquesa, a la zona del call, amb motiu de la construcció d'un garatge. L'excavació presenta estructures arqueològiques romanes i medievals d'una certa entitat, però només s'ha pogut excavar parcialment el lloc i encara no està resolta la funcionalitat. Els arqueòlegs li atribueixen un possible ús hidràulic, d'origen romà.⁴⁶ Les restes de sediments ens indiquen tant un filtratge d'aigua com un ús continuat de l'estructura. Molt a prop s'han localitzat unes arcades que s'obren cap al sud i que comunicarien amb el carrer —ja desaparegut— de Na Calcinera.⁴⁷ La proximitat entre aquestes

42. ABEV, AEV-798, f. 98r-99r.

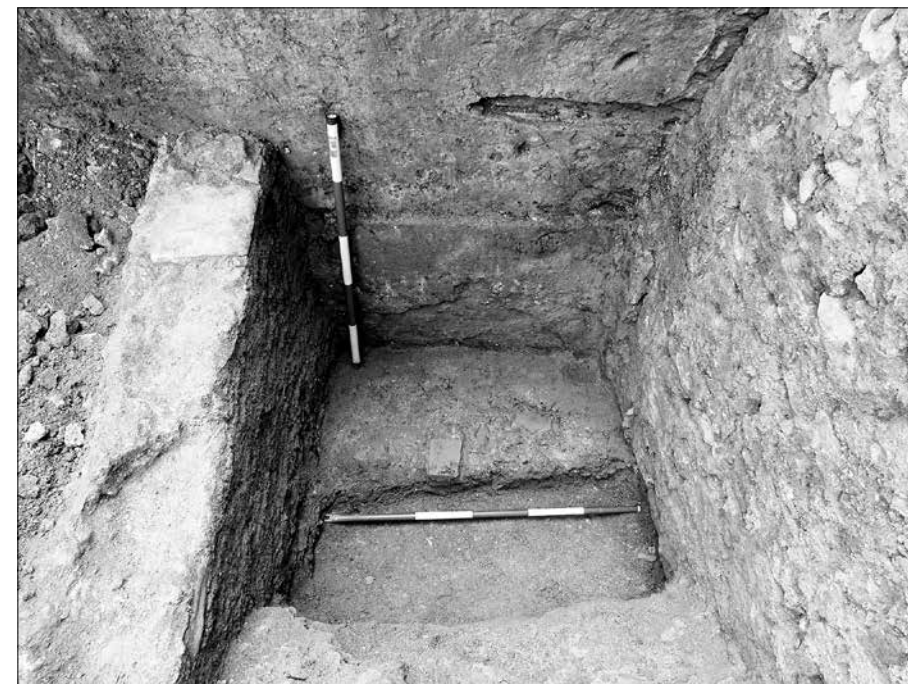
43. Dades sense citar la font d'on s'obté aquesta informació. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, op. cit., p. 91, 100 i 103, i ADELL, Joan-Albert; BENET, Albert; PLADEVALL, Antoni. «Juderia». A: *Catalunya Romànica*. Vol. III: Osona II. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986, p. 678.

44. ABEV, ACF-505, f. 199v. LLOP, «La fi de la comunitat...», op. cit.

45. El plànol de Vic de finals del segle XIII, de Miquel Surinyach, marca la sinagoga amb el número 47 i la situa a l'esquerra de la placeta d'en Guiu (*Catalunya Romànica*, op. cit., p. 664).

46. CODINA, Dolors; DÍAZ-CARVAJAL, Antònia. «Intervenció arqueològica a la plaça de la Pietat, 2 (Vic, Osona)». A: *II Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central: Vic 13, 14 i 15 desembre 2012*. Vic: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura / Museu Episcopal de Vic, 2014, p. 162.

47. PRATDESABA, Albert; PUJOL, M. Àngels. «Intervenció arqueològica a Can Franquesa: plaça de la Pietat, 2 (Vic, Osona)». A: *III Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central: Roda de Ter, 17 i 18 d'octubre de 2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura / Museu Arqueològic de l'Esquerda, 2015, p. 215-220, p. 220.

Intervenció arqueològica a Can Franquesa, amb el possible micvé (Fotografia: A. Pratdesaba i M. A. Pujol).

restes i els antics carrers d'en Guiu i la placeta de Malla fa pensar que potser hi havia alguna connexió entre aquesta zona i la possible sinagoga. La referència documental de l'aprofitament de les aigües pluvials de la teulada de la sinagoga reforçaria la hipòtesi de la proximitat de l'edifici amb un dipòsit.

Seria possible que quan els jueus van comprar el solar, a banda de l'aprofitament de les aigües de la pluja, reutilitzessin una antiga estructura hidràulica ja existent com a dipòsit per proporcionar l'aigua necessària per al *micvé* o bany ritual, mai localitzat a Vic. I, molt a prop del dipòsit, segurament situat en un pati a cel obert, hi devia haver la piscina —el lloc d'immersió ritual—, i una estança per canviar-se de roba.⁴⁸

Per tal de dur a terme el bany ritual jueu, no cal una gran infraestructura. N'hi ha prou que tingui prou fondària per assegurar la immersió completa de la persona que hi accedeix, i que l'aigua sigui obtinguda per una deu natural, tot i que també es permet una cisterna plena d'aigua de pluja. Com que l'aigua ha de fluir naturalment, ha de ser subministrada per gravetat, no pot ser bombejada.

En tot cas, tant els documents escrits com l'arqueologia ens estan assenyalant amb claredat una zona: un conjunt de cases i horts, situat entre el castell dels Montcada, el carrer d'en Guiu, el carrer de Na Calcinera i el carrer dels Àngels, aquests dos últims convergint cap al Portalet, sobre la muralla de la ciutat. Un conjunt situat a la part alta, més a prop de la partida dels Montcada que de la del bisbe, i que va patir directament els atacs i la destrucció per part del senyor de Cabrera a la segona meitat del segle XIV.

2.3. El fossar dels jueus

Alguns cementiris jueus situats en terrenys elevats reben el nom de *Montjuich*, com és el cas de Barcelona, Girona o Vilafranca. En el cas de Vic, el *Puig d'en Guillem de Llorenç* passà a anomenar-se *Puig dels Jueus*, topònim que ha pervingut fins a l'actualitat.

La primera notícia que tenim del cementiri dels jueus de Vic és de l'any 1327. Jaume de Puigercós, sabater de Vic, i la seva dona Maria, vengueren perpètuament a Vidal Jucef, Astruc Jucef, Jucef Vidal, Salomó Vidal i Jucef Astruc, jueus de Vic, i a tots els jueus i jueves de la comunitat de Vic,⁴⁹ un terreny a la parròquia de Vic conegut com *el puig d'en Guillem de Llorenç*, per tal que els jueus hi construïssin el seu *fossarium iudaeorum et iudaeorum*.⁵⁰

48. El conjunt d'estructures necessari per a un *micvé* (piscina, canalització per a l'aigua i estança annexa), incloent-hi el dipòsit d'aigua proper, ha estat localitzat a Girona el 2014 per un equip d'arqueòlegs de la Universitat de Girona dirigits per Jordi Sagrera.

49. Comparant els jueus que actuen per segona vegada de forma corporativa (any 1327) amb els que hi actuaren la primera vegada (1277), hi ha moltes diferències. Al segle XIV, dels cinc membres, quatre són de la família de Mallorca i el darrer, es desconeix. Aquesta família és la que al segle XIV portava més temps residint a Vic, amb una important capacitat econòmica, i és també la que acapara el càrrec de secretari. LLOP, *L'aljama de jueus...*, op. cit., p. 188.

50. CORBELLÀ, op. cit., p. 25, 27, 171-172.

Anteriorment, el ciutadà de Vic Jaume de Pau havia establert perpètuament aquesta peça de terra als venedors per dos sous censals per Pasqua. Les afrontacions descriuen que limita a l'est amb la peça de terra que Jaume de Pau establí a en Crivillers, també sabater; al sud, amb la peça que resta al matrimoni venedor; a l'oest, amb la part que havien establert a Pere de Clotes, sabater, i, pel nord, una part amb l'establiment d'en Crivillers i una part amb la d'en Clotes. Un punt molt interessant és l'especificació que els jueus poden construir un mur per tancar el terreny i que les aigües pluvials hauran de tenir sortida per la part que els venedors tenen de l'esmentada finca, de la qual es desconeixen les dimensions.⁵¹ El preu de la venda és de 20 sous barcelonesos i els jueus hauran de pagar a Jaume de Pau els dos sous anuals que fins aleshores pagaven Jaume de Puigercós i la seva dona. Per canviar les condicions necessitaven l'aprovació legal del senyor alodial, Jaume de Pau, ja que és un contracte emfitèutic i d'altra manera el document no seria vàlid. Després de cinc anys, el 5 de gener de 1332 Jaume de Pau els concedeix la terra per lliure i franc alou, a canvi de vint sous més.

El Puig dels Jueus és un dels jaciments identificats al PAU. Malauradament, la construcció de l'Hospital Universitari de Vic que ocupa tot el turó ha esborrat qualsevol indici arqueològic que hi pogués haver. L'excavació no sistemàtica per part d'aficionats locals a principis del segle XX va aportar poc material d'època ibèrica i romana, conservat al Museu Episcopal de Vic, però no es va recuperar material de la possible necròpolis jueva;⁵² tampoc no hi ha tradició oral de troballes de làpides o d'aparició d'ossos o objectes. Tot i que sembla que durant la construcció de l'hospital, l'any 1988, no van aparèixer restes, el cert és que no s'hi va fer cap seguiment. El rebaixament del turó fa pensar que només es trobaria material als vessants del turó o als camps propers.

Una prospecció visual sobre el terreny duta a terme recentment en un camp situat darrere l'hospital, i proper al turó de margues anomenat actualment Puig dels Jueus, ha permès localitzar l'extrem d'una paret d'uns 40 cm d'amplada, seccionada pel marge sud.⁵³ El petit tros de paret visible ens mostra una obra amb pedres, totxana i morter. La paret va en direcció nord-sud, és coberta per un sediment de més de mig metre de terra de camp i, mirant al sud, dóna sobre una feixa on encara hi ha un rec de desguàs dels camps.

Tant les fotografies aèries antigues com els ortofotomapes més recents del lloc permeten intuir alguna mena d'estructura en aquest camp, que no sabem si es tracta de la paret que tancava el cementiri jueu esmentada al document de 1327. Seria necessària una prospecció amb georadar per confirmar la troballa i la possible presència de tombes jueves al lloc. Tenint en compte que la comunitat jueva

51. «*et ipsam petiam claudere cum tapiis vel parietibus prout vobis placuerit et videbitur faciendum*», *ibidem*, doc. 3, p. 171.

52. Un repàs ràpid al lapidari conservat al Museu Episcopal de Vic (23 de març de 2016) no ha donat cap resultat, però cal mantenir oberta la possibilitat que es conservi alguna inscripció enmig de la col·lecció.

53. Prospecció visual feta el 22 de març de 2016 per Irene Llop, Imma Ollich i Albert Pratdesaba. La zona presenta força fragments de ceràmica iberoromana i medieval, molt rodolats pels treballs agrícoles de la zona, però cap resta antropològica visible.

Imatge de la paret localitzada al Puig dels Jueus (Fotografia: I. Ollich).

de Vic no era gaire gran (no va superar la desena de famílies al segle XIV), i que el cementiri es degué utilitzar des de 1327 fins a 1365 o 1391 (entre trenta i seixanta anys, el temps d'una o dues generacions), caldria esperar poques tombes.

Encara desconexim on enterraven els jueus els seus difunts abans del 1327. Cal tenir present que quan es crea el fossar ja hi ha diverses generacions de jueus que han viscut i mort a la ciutat, i és un moment en què el nombre de famílies establertes és prou important. No tenim notícies de cap altre cementiri jueu, i no es conserven documents (ni evidències arqueològiques) d'un cementiri anterior. Corbella insinua que podrien fer els enterraments «dins o entorn llur iglesia, com fan els cristians»,⁵⁴ però l'exhaustiu treball de Casanovas no documenta cap cas d'aquestes característiques.⁵⁵ En canvi, es documenten comunitats amb un o més cementiris, i d'altres que enterraven els seus morts en altres llocs perquè no disposaven de fossar propi. De fet, mentre algunes comunitats tenien un o més

54. CORBELLA, *op. cit.*, p. 27.

55. CASANOVAS, Jordi. *Las inscripciones funerarias hebraicas medievales de España*. Turnhout: Brepols, 2004.

cementiris, d'altres no en van tenir mai i enterraven els seus morts en cementiris jueus de poblacions properes.⁵⁶ Tanmateix, atesa la distància, es descartaria la possibilitat que els jueus vigatans fossin enterrats en altres comunitats properes amb cementiri propi.

Per ara, no s'ha localitzat a Vic cap làpida o pedra gravada procedent del cementiri jueu i reaprofitada en la construcció de cases medievals posteriors al segle XV. Potser no s'han trobat, o potser n'hi ha de reutilitzades per a la construcció amb la inscripció cap endins, cosa que impossibilitaria completament la seva identificació. Tanmateix, podria ser perquè el baptisme de les últimes sis persones jueves de Vic l'any 1391 va suposar no només la fi de la comunitat jueva, sinó que el cementiri es deixés de fer servir totalment. Per tant, l'ordre d'expulsió i confiscació de béns que va afectar la totalitat dels jueus de la Corona de Catalunya-Aragó a partir del 1492 no va tenir cap conseqüència immediata a Vic. Ni es va atacar el call ni es va profanar el cementiri, ni tan sols es deuria reaprofitar cap pedra. Recobert de males herbes i irreconeixible al cap de més de cent anys de no fer-lo servir, només se'n va recordar el nom, que ha perdurat fins avui.

3. Espais privats

Els documents poques vegades esmenten el lloc de residència dels jueus i, quan ho fan, no donen gaire detalls de l'habitatge. Les cases jueves no eren diferents de les cristianes, i l'únic element que les identificaria seria la presència d'una *mezuzà*, sempre que no hagués estat un element reutilitzat.

3.1. Lloguer i propietat de cases on vivien jueus

Durant el segle XIII, la presència dels jueus a la ciutat va augmentar gradualment, i a poc a poc es van anar instal·lant a la vila. Per conèixer on es van instal·lar i com eren les seves cases, hem de partir de la documentació notarial, sobretot de documents de préstec i de lloguer.⁵⁷

Al segle XIII no s'han localitzat compravendes de cases ni lloguers entre jueus. Les dades que aporten els quinze documents localitzats del segle XIII informen sobre el cristià que les lloga i el jueu que les rep, una breu descripció de la casa o bé del lloc, sovint només la partida, on està situada, el preu i el termini pel qual s'estableix el lloguer. De les cases llogades, vuit es troben sota domini de Montcada (53,3 %); quatre, sota domini episcopal (26,6 %), i en tres casos no s'especifica (20 %).

Són poques les dades que aquest conjunt de documents aporten sobre les cases, situades totes a Vic. La casa que lloga Brunissenda Llorenç al Mercadal té

56. Assis escriu que els jueus de Burriana enterraven els seus morts a València o a Morvedre. ASSIS, Yom Tov. *Jewish Economy in the Medieval Crown of Aragon, 1213-1327*. Leiden / Nova York / Colònia: EJ Brill, 1997, p. 232.

57. La documentació entre 1231 i 1315 ha estat estudiada exhaustivament. LLOP, *L'aljama de jueus...*, *op. cit.*

porticons, cortal i obrador. Les indicacions més freqüents són que una part de les cases es reté per als llogaters: es tracta de l'obrador i el celler. Només en un cas es diu que lloga les cases i horts. Berenguer Terrer permet a Bonmacip que obri una paret o tàpia i tanqui una trapa, tot i que el document està en molt mal estat. Les afrontacions no són gaire clares, perquè de nou es remet als límits de cases de veïns que no sabem on s'ubiquen exactament («prop d'en Roquet», «a les cases que havien sigut d'en Pere Miró» o «davant de la casa de Bernat Codina, ciutadà»).

Una de les clàusules que es repeteix als documents, generalment etceterada, és la que no permet als llogaters treure el jueu de les cases per raó de major lloguer, sinó segons el costum de la vila de Vic. El document que dona més detalls explica que, si per raó de restaurar la casa, per manament del comú de la ciutat o per altra raó fos necessari fer obres, els propietaris es farien càrrec de les despeses.

El lloguer, fixat en sous barcelonesos de doblenc a mitjan segle XIII i posteriorment en sous barcelonesos de tern, oscil·la entre els 6 i els 100 sous; la majoria de lloguers es mouen entre els 10 i els 70 sous. El termini dels lloguers s'estableix entre un i quatre anys. Els noms dels jueus Bonmacip i Jucef de Mallorca es repeteixen en anys diferents, indicant possiblement canvi de residència als carrers de Vic. Jucef de Mallorca és el llogater de Sibil·la, dona de Berenguer de Vilafreser a la casa on viu (1280, lloguer per un any);⁵⁸ uns anys després els marmessors de Brunissenda Llorenç li lloguen una casa prop d'en Roquet, sota domini de Montcada (1284, lloguer per 4 anys),⁵⁹ i a principis del segle XIV ell i la seva dona passen a viure sota domini episcopal, primer al carrer de Santa Maria (1304)⁶⁰ i poc després al carrer de Jubaltar (1309).⁶¹ De l'altre jueu, Bonmacip, fill de Bonastruc Satorra i Regina Cabrita, sabem que juntament amb Astruc d'Hispania (no sabem per quin motiu) van llogar una casa sota domini dels Montcada (1284),⁶² i després sempre apareix sol i a la mateixa partida: de les cases que havien estat de Pere Miró (1286, per dos anys)⁶³ passaria al carrer Pelegrí (1288 i 1290);⁶⁴ després lloga unes cases que no podem situar (1294)⁶⁵ i el darrer document l'ubica al carrer Hospital de Jerusalem (1299).⁶⁶

Els contractes de lloguer a vegades donen notícies que fan reinterpretar els documents. Bertran Urdí i el seu fill Ferrer reconeixen a Benaia Llobell que lloga les cases al carrer Hospital de Sant Joan pel lucre de 30 sous que li deu.⁶⁷ Jaume de Pou reconeix un deute de 66 sous a Goig, dona de Gràcia Cap, i Ermessenda de Farxs lloga una casa a Vidal Jucef, el qual es retindrà els 20 sous del lloguer per raó dels 100 sous que li havia deixat aquell mateix dia.⁶⁸ Guillem Ramon de Terrers lloga una casa a Cento Ayo, afegint que hi pot habitar o llogar-la sense que

58. ABEV, ACF-4586, f. 104v.

59. ABEV, ACF-4588, f. 4r.

60. ABEV, ACF-4591, f. 49v-50r.

61. ABEV, ACF-4593, f. 7r.

62. ABEV, ACF-4588, f. 10v.

63. ABEV, ACF-4588, f. 36v.

64. ABEV, ACF-4589, f. 27v i ABEV, ACF-4590, f. 4590, f. 20r.

65. ABEV, ACF-4591, f. 13v.

66. ABEV, ACF-4591, f. 8v.

67. ABEV, ACF-4589, f. 27r.

68. ABEV, ACF-4591, f. 14r.

li hagi de tornar el lloguer.⁶⁹ Els propietaris, cristians de Vic, actuen sovint com a marmessors i procuradors. És el cas de Bernat de Mur i Ferrer Illa, que actuen en dues vegades com a marmessors a Brunissenda Llorenç (1280, 1284),⁷⁰ o Ramon de Nadal i Ramon Sala com a marmessors de Pere Mir (1286).⁷¹ Entre els cristians que actuen com a procuradors, es documenta Pere Ripoll, procurador de Beatriu de Sala, vídua de Bernat de Brull (1284),⁷² i Egidí Maceller, procurador de Simona, filla de Ferrer Egidí i Elisenda, casada amb Berenguer Blanc, de Vic però habitants a Barcelona (1288, 1290).⁷³ Aquests fets insinuen que aquests contractes de lloguer es poden tractar de préstecs encoberts. També en aquest sentit, el 17 de març de 1297 Berenguera, vídua de Bartomeu de Gurri, de Vic, va donar plena i corporal possessió a Bonmacip, jueu de Vic, de les cases que té a Santa Eulàlia, sota domini dels Montcada, barri extramurs a l'est de la ciutat i molt allunyades del call, per raó dels 46 sous i lucre que deu.⁷⁴

La compra de les dues cases que Astrugó de Manresa compra al carrer d'en Bruguera l'any 1278 o la que Vidal Duran, jueu de Vic, fa de dues cases al carrer d'Specoli l'any 1284 permeten ampliar el radi del call jueu vigatà. Hi ha un lloguer de l'any 1280 que reclama molta atenció. Pere de Pausa lloga a Astruc d'Hispania, Llobell Cerç i Bonhom, jueus de Vic, una casa i hort que tenia al carrer d'en Guiu. Els límits són especialment interessants, perquè el situa afrontant per migdia amb la sinagoga («*in domo scholae iudeorum*»), però aquests documents citats per Corbella no han estat localitzats.⁷⁵ Només els carrers esmentats per la documentació (Na Calcinera, de l'Hospital de Jerusalem, de Jubaltar o Subaltar, del Pelegrí, d'en Guiu, de Santa Maria, plaça dels Jueus, el Mercadal, de la Ramada, d'en Bruguera, de Juvanteny, de Specoli) donen una pista prou bona per situar la residència d'alguns jueus vigatans.

Els préstecs, que en aquest primer període són el 85,75 % del total de la documentació, aporten informació indirecta sobre les cases on viuen els jueus, ja que a vegades documenta deutors que obliguen les seves cases, de les quals només diuen el carrer on es troben, i consta que hi viu algun jueu: Pere Rossell, rector de Múnter, i la seva mare Maria obliguen les cases que tenen al carrer de Na Calcinera, on viuen Pere Català i Proençal, jueu, per raó de deute a Pere de Cloper, l'any 1284.⁷⁶ L'any 1297 Pere Artal, fuster, i la seva dona Ermessenda obliguen les cases que tenen al carrer Hospital de Jerusalem, en la qual viu Jucef de Mallorca,

69. ABEV, ACF-4590, f. 45r.

70. ABEV, ACF-4586, f. 107v i ABEV, ACF-4588, f. 4r.

71. ABEV, ACF-4588, f. 36v.

72. ABEV, ACF-4588, f. 10v.

73. ABEV, ACF-4589, f. 27v i ABEV, ACF-4590, f. 20r.

74. ABEV, ACF-4591, f. 44v.

75. CORBELLA, *op. cit.*, p. 154-156.

76. Tot just tres anys després, el rector i la seva mare obliguen unes cases a Vic a Proençal per un deute de 20 sbt (ABEV, ACF-4589, f. 7v.); l'any 1289, Pere Rossell (i el clergue Pere de Prixana) obliga a Jucef de Mallorca les cases que té al carrer de Na Calcinera per un deute de 60 sbt per raó de draps de lli, i s'especifica que Proençal té una part, i la restant, Astruc de Mallorca i Pere Català (ABEV, ACF-4590, f. 2r-v.); finalment, l'any 1290, Pere Rossell obliga al mateix jueu unes cases per uns deutes que no ha pagat (ABEV, ACF-4590, f. 18v).

a Astruc Caravida per raó d'un deute.⁷⁷ Ja al segle XIV, l'any 1312, Pere de Guardiola i la seva dona Guillem obliquen a Astruc Caravida les cases que té al carrer de Jubaltar, en les quals viu Vidal Jucef.⁷⁸

Entre els préstecs que obliguen cases i lloguers com a garantia sobre els béns del deutor, només trobem cases i un mas de Vic. Amb aquesta garantia els deutors no cedien els béns a la persona que els havia prestat alguna quantitat en diner i/o en espècie, sinó que era una garantia concreta que només passaria a la seva propietat si en el venciment del termini no s'havien retornat els diners. Les cases i lloguers de cases que s'obliguen es troben dins de la muralla però també als ravals que es van consolidant: els noms més repetits són el de Santa Eulàlia (8), l'Hospital (7), Sant Joan (5), Jubaltar (2), Les Clotes (2) i Sant Pere (2) i tenen una menció als carrers de la Riera, portal de Maioles, carrer de Na Calcinera, carrer d'en Guiu i la plaça de Santa Maria.⁷⁹ Els jueus que reben més cases com a garantia són Bonmacip (19), seguit de Jucef de Mallorca (9) i Astruc de Manresa (4),⁸⁰ mentre que el jueu que rep més lloguers de cases com a garantia és Jucef de Mallorca (3).⁸¹

Les notícies de les cases posteriors a 1315 han estat estudiades menys exhaustivament.⁸² Els lloguers de cases i obradors se situen al carrer de la Ramada,⁸³ i en carrers com el de cal Forner o el de Juvanteny que no han estat identificats.⁸⁴ Un cas singular és la donació del metge Bonjuà de Mallorca al seu fill Maimó de la meitat de les cases on viuen tots dos amb l'hort, drets i pertinences, la vaixela de vi, un llit parat, tots els llibres de medicina i 200 sous que li donarà en el decurs de cinc anys; la casa estava sota domini dels Montcada.⁸⁵

Durant les dècades de 1330 i 1340 els lloguers, compravendes i donacions es concentren a la zona del carrer d'en Guiu i al seu entorn, amb l'excepció de l'es-

77. ABEV, ACF-4591, f. 44r.

78. ABEV, ACF-4595, f. 21r.

79. Els deutors en els quals les garanties són cases (69) o lloguers de cases (7) suposen l'11,7 % de les garanties sobre béns del deutor. LLOP, *L'aljama de jueus...*, op. cit., p. 110-11, 353-355.

80. Divuit jueus reben un préstec amb aquesta garantia, i nou jueus, dues vegades.

81. Quatre jueus registren els lloguers de cases com a garantia una sola vegada.

82. Corbella va dedicar un capítol a «Compres, vendes y lloguers de cases» amb documents dels *Libri Judeorum* (CORBELLA, op. cit., p. 153-160). Més recents són els estudis d'Irene Llop sobre l'últim manual d'aquesta sèrie (LLOP, Irene, *L'economia dels jueus de Vic al segle XIV a través del préstec. El Liber Judeorum 1341-1354*. [Tesi de llicenciatura.] Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 1998) de l'inventari de 1391 (LLOP, «La fi de la comunitat jueva...», op. cit.).

83. Pere de Vic va llogar la casa amb hort que tenia al carrer de la Ramada a Jucef de Mallorca (excepte l'obrador que utilitzava na Ortolana), per 60 sous anuals, durant cinc anys. D'aquests, el llogater n'hauria de lliurar 40 a Astruc Prohençal, jueu de Bagà, i els 20 restants serien per pagar les obres que s'haguessin de fer i el cens de dos parells de capons i una quarta part d'un altre capó (la propietat estava sota senyoria del canonge Guillem de Castelló). CORBELLA, op. cit., p. 157-158.

84. Jaume de ça Almonia va llogar al jueu de Vic Menahem Astruc un obrador per 16 sous al carrer de Forner l'any 1318; uns anys més tard, el 1327, els nobles Bernat de Centelles i la seva dona van establir a Líria, dona de Bonjuà de Mallorca, jueu de Vic, dues cases al carrer d'en Juvanteny per 55 sous anuals. CORBELLA, op. cit., p. 156-158.

85. *Idibem*, p. 148.

tabliment d'una casa al carrer de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.⁸⁶ Aquesta major concentració de jueus entorn del carrer d'en Guiu, prop de la sinagoga i entre els dos centres de poder de la vila —la catedral i el palau dels Montcada— indicaria que el call s'ha fixat en aquesta zona al segle XIV, en contraposició a la dispersió del segle anterior. La primera referència a la plaça dels Jueus data de l'any 1334: Corona, dona d'Enoch Xaram, jueu de Vic, va comprar a Guillem Comella, rector de Sant Marcel de Saderra, una casa situada a la plaça dels Jueus pel preu de 320 sous.⁸⁷ L'any 1340, Jucef Vidal va comprar a Pere d'Alboquers i a la seva dona unes cases sota domini dels Montcada, i les afrontacions la situen limitant per l'est amb les cases de mossèn Forner pel nord amb el «call jueu», per l'oest amb les cases d'en Pere Serra i pel sud amb la casa d'en Mossé Cabrit, jueu de Girona.⁸⁸ Aquell mateix any, Bernat Forner i la seva dona, Elisenda, van cedir i establir al jueu Astruc Vidal Cresques una casa que tenen al carrer d'en Guiu, sota domini del bisbe; el cens és un quartà d'oli al rector de l'altar de Sant Miquel de la seu de Vic.⁸⁹ A l'últim llibre de jueus conservat seguim trobant notícies de Bernat de Forner i Jucef Vidal: l'any 1345, el pellaire i la seva dona li van vendre una casa derruïda a Vic, al carrer d'en Guiu sota domini episcopal, propera a la que uns anys abans havien establert a Astruc Vidal Cresques;⁹⁰ un any després, Pere d'Alboquers i la seva dona Margarida venen al mateix jueu una casa amb bassa que tenen a Vic per 200 sous.⁹¹

L'únic document relacionat amb els jueus de Vic escrit en català és un lloguer de Bernat Forner de l'any 1335 a Bonmacip Abraam, de «l-auberch que ha en el Cal juhic, ço es a saber, les dues cases subiranes per preu de XII solidos dels quals XII solidos lo damunt dit Bon macip puga tanquar lo portxo damunt exceptat, e que aquel Bonmacip hi meta XII diners del seu. E es compres que l dit juheu puga aver exida e ampriu en la casa deval, e que lo fems sia del dit Bernat».⁹²

El traspàs de propietat que ens permet situar la sinagoga al carrer d'en Guiu és d'aquest període, i permet conèixer que Salomó Vidal va comprar una casa i hort a Maimó Bonjuà i a la seva dona d'uniques cases al carrer d'en Guiu, i va haver de pagar 10 sous al procurador del senyor de Montcada.

Astruc Jucef i Tolrana, jueus de Vic, van donar a la seva filla Preciosa, dona d'Astruc Vidal, una casa amb bassa al call jueu de Vic l'any 1347.⁹³

En aquest període se suggereix que alguns jueus de Vic van obtenir un important patrimoni immoble, ja sigui per compravenda o per cessió de lloguers. El

86. Ramon de Conanglell va establir a la jueva Bonafós, dona de David Java, jueu de Vic, una casa al carrer de l'Hospital. *Idibem*, p. 158.

87. *Idibem*, p. 158.

88. *Idibem*, p. 159.

89. *Idibem*, p. 158-159.

90. ABEV, ACF-4606, f. 70r. LLOP, *L'economia dels jueus...*, op. cit., p. 37, 171, 248-249. La casa venuda el 1340 limita per ponent i tramuntana amb el carrer d'en Guiu i amb la casa d'en Serra, mentre que la casa derruïda de 1345 afronta a cerç amb el carrer públic i les cases de Simó Serra.

91. ABEV, ACF-4606, f. 98v. LLOP, *L'economia dels jueus...*, op. cit., p. 37, 185.

92. CORBELLA, op. cit., p. 160.

93. ABEV, ACF-4606, 122r-v i solt. LLOP, *L'economia dels jueus...*, op. cit., p. 37 i 208.

cas més significatiu és el de Jucef Vidal: Ermessenda de Farxs li va llogar una casa que tenia a la partida de Montcada per dos anys, a raó de 20 sous anuals, quantitat que el jueu es retindria com a pensió dels 100 sous que el mateix dia havia deixat a l'esmentada Ermessenda;⁹⁴ va comprar cases al call jueu (1340), una casa derruïda al carrer d'en Guiu (1345) i una casa amb bassa (1346). També va rebre com a garanties de préstecs una casa (Pere d'Oló i dona Berenguera, 70 sous, 1346) i un molí draper al Ter (178 s, Guillem de Piles i fill Pere, 1347). Jucef Vidal és, en el moment previ a l'arribada de la pesta, el segon prestador de la comunitat jueva tant en nombre de préstecs com per la quantitat prestada, superat només pel seu germà, Salomó Vidal.⁹⁵

Les últimes notícies que tenim dels jueus de Vic procedeixen de l'inventari dels béns de les cases habitades per jueus. Arran de les persecucions i atacs als calls jueus que es donaven arran de Catalunya, el dia 8 d'agost de 1391 Francesc de Grau, procurador de la casa de Montcada, va demanar a Guillem Ferrer, batlle regent de la partida, fer un inventari dels béns dels habitatges de Coloma, Selic i Salomó Satorra, situats al carrer d'en Guiu, per tal de protegir els béns d'aquests jueus.⁹⁶

L'inventari descriu l'interior de les cases on vivien jueus, uns habitatges molt modestos, sense cap mena de luxe sinó més aviat amb objectes gastats i de poc valor. La descripció de les cases evidencia que ni l'arquitectura, ni els mobles ni el contingut de les cases (amb comptades excepcions d'elements que es descriuen com a jueus) eren diferents de les cases dels cristians. De fet, es tracta de cases i obradors de cristians que tenen inquilins de religió jueva.

La primera casa que es descriu és de la jueva Coloma, al carrer d'en Guiu. Tenia un menjador, cuina i dues cambres, i és un habitatge molt modest. Selic,⁹⁷ en canvi, vivia en un obrador multifuncional, amb mobles, objectes de cambra i roba (d'home i de dona), i objectes propis del treball relacionat amb el fil, i després trasllada la descripció a la casa d'en Torrent, cristià, ja que era el lloc on cuinava. L'últim espai és el de Salomó Satorra,⁹⁸ que vivia a l'obrador d'en Pere de Codayan, ciutadà de Vic. La gran quantitat de roba i la presència d'unes tisores de sastre en un cove podrien indicar l'ofici del jueu. Es tracta de l'únic que posseeix objectes inequívocament jueus: dos llibres «de jueus» i una gramalla de color blau fosc amb seda vermella i una gramalla amb «la roda de vermay de jueu».

Tres dies després, les quatre jueves i els dos jueus que restaven a la ciutat, dels quals no menciona el nom, es van batejar, posant el punt final a l'aljama jueva de Vic.

94. CORBELLA, *op. cit.*, p. 156.

95. LLOP, *Leconomia dels jueus...*, *op. cit.*

96. LLOP, «La fi de la comunitat jueva...», *op. cit.*, p. 90-93, transcripció de l'inventari, p. 97-106.

97. Selic és el diminutiu de Deuslosal. Es podria tractar del Deuslosal casat amb Mayriona, citat als manuals notariais de la dècada de 1380.

98. Salomó i els seus germans Issac i Baró, orfes de Verges, van arribar a Vic després de l'esclat de la pesta. L'any 1350 el seu tutor, Vidal Maimó va reconèixer un deute de 64 sous a Baró Proençal, jueu físic de Vic, per la cura dels infants durant 96 dies a casa seva. Salomó Satorra és present als manuals de la segona meitat del segle XIV, i el cognom de l'últim jueu conegut a Vic és el mateix que el del primer, Bonastruc Satorra.

Domini	Carrer	Nom (any)
Episcopal	Mercadal	- Bonastruc Satorra i Regina Cabrita (1252)
		- David Canviador i Goig (1253)
	Bruguera	- Astrugó de Manresa (1278)
	Specoli	- Vidal Duran (1284)
	Santa Maria	- Jucef de Mallorca i Preciosa (1304)
	- Regina, jueva (1304)	
Montcada	Jubaltar	- Jucef de Mallorca (1309)
	- Vidal Jucef (1312)	
	Plaça dels Jueus	- Corona, dona d'Enoc Xaram (1334)
	Pelegrí	- Bonmacip (1288, 1290)
	Calcinera	- Proençal (1284, 1289)
	- Jucef de Mallorca (1284)	
Montcada	Hospital de Jerusalem	- Benaia Llobell (1288)
	- Sento Ayo (1293)	
Montcada	Carrer d'en Guiu	- Goig, dona de Gracià Cap (1294)
		- Jucef de Mallorca (1297)
Montcada	Sense especificar	- Bonafós, dona de David Java (1330)
		- Bonjueu de Mallorca i Maimó Bonjuhà (1317, 1328)
Montcada	Sense especificar	- Maimó Bonjuhà i Preciosa (1332)
		- Salomó Vidal i Preciosa (1332)
Montcada	Sense especificar	- Astruc Vidal Cresques (1340)
		- Jucef Vidal (1345)
Montcada	Sense especificar	- Astruc Jucef i Tolrana, donació a filla Preciosa (1347)
		- Coloma (1391)
Montcada	Sense especificar	- Selic/Deuslosal (1391)
		- Salomó Satorra (1391)
Montcada	Sense especificar	- Llobell Cerç (1280)
		- Astruc d'Hispania (1284)
Montcada	Sense especificar	- Vidal Tarç (1289)
		- Vidal Jucef (1307)
Montcada	Sense especificar	- Jucef Vidal (1340)
		- Mossé Cabrit, jueu de Girona (1340)
Montcada	Sense especificar	- Jucef Vidal (1346)
		- Lúria, dona de Bonjuhà de Mallorca (1327)

Quadre dels jueus que vivien als carrers de Vic segons la documentació notarial.

Situació de la *mezuzà* al carrer de l'Albergueria (Fotografia: I. Ollich).

3.2. Un forat de *mezuzà*

Els jueus i les jueves vivien enmig dels cristians, en cases que havien llogat o comprat a cristians. Per aquest motiu, a nivell de restes materials no és gaire lògic suposar que hi hagi alguna manera de determinar si una casa era ocupada per un jueu o per un cristià: una cuina, dues cambres, un hort o un pati són elements comuns en l'arquitectura d'una casa corrent dels segles XIII i XIV.

L'únic element distintiu de les cases ocupades per jueus és la *mezuzà*. Aquest element consisteix en un pergamí amb dos versicles de la Torà (la pregària *Xemà Israel* a *Deuteronomi* 6: 4-9, i *Vehayà im xamoa* a *Deuteronomi* 11: 13-21) que es guarda en una capseta, generalment cilíndrica; aquest estoig, de mides i decoració diversa, es col·loca al primer terç superior de la part dreta del marc de l'entrada de la casa, inclinada amb l'extrem superior apuntant cap a dins. La seva funció és recordar que es tracta d'una llar jueva i també de protecció. Quan la capseta es retira, queda un forat a la pedra que fàcilment pot passar desapercebut.

La identificació d'un forat picat en un carreu a la porta d'entrada d'una casa del carrer de l'Albergueria, darrere la catedral, sembla correspondre a un forat de *mezuzà*. Es tracta d'un forat cilíndric, arrodonit pels dos extrems i picat a la pedra amb poca fondària, situat al terç superior dret de la porta, abans de començar

Situació de la *mezuzà* al carrer de l'Albergueria (Fotografia: I. Ollich).

Detall de la *mezuzà* localitzada al carrer de l'Albergueria (Fotografia: A. Pradesaba).

Imatge actual del carrer d'en Guiu (Fotografia: I. Ollich).

l'arc. Les seves mesures entren en els paràmetres dels forats de *mezuzà* coneguts: 110 mm de llargada, 20 mm d'amplada, i entre 8 i 10 mm de profunditat. El carreu amb el forat mesura 50-55 cm de llargada, entre 29 i 36 cm d'alçada i entre 19 i 21 cm de profunditat. La *mezuzà* està picada a la cara que correspon a l'amplada.

La situació de la pedra a l'edifici de l'Albergueria fa pensar que possiblement es tracta d'una reutilització posterior. L'Albergueria era l'hostatgeria dels pelegrins i viatgers depenent de la catedral, a l'entrada a la ciutat pel Portal i el Pont de Queralt. Documentada des del 1061 fins al segle XIII com a hospital de pobres i viatgers, el prior del monestir de Santa Maria de l'Estany n'era el procurador o encarregat. Quan el prior de l'Estany passà a ser nomenat canonge de la catedral de Vic, es va establir a la ciutat i va convertir l'edifici en la seva residència. Això coincideix

amb l'època de les lluites i destruccions causades pel senyor de Cabrera a Vic, a la segona meitat del segle XIV, i podria ser que en aquest moment de remodelació de l'edifici de l'Albergueria es fes servir el carreu amb la *mezuzà* per a la nova porta lateral.

La posició del carreu també apunta a una reutilització. Originalment, la pedra devia anar plana i tombada cap a l'esquerra, quedant el forat de la *mezuzà* més dret i una mica inclinat cap a l'interior.

Reutilitzada o no, el que és indiscutible és que per primera vegada s'identifica un forat de *mezuzà* a Vic i, per tant, es compta amb una resta directament relacionada amb un habitatge jueu.

Conclusions

La combinació de la documentació escrita i l'arqueologia permeten tenir una visió més àmplia i acurada dels espais que va ocupar la comunitat jueva a Vic durant els segles XIII i XIV. La revisió de les dades ja conegudes amb l'aportació de nova documentació i la interpretació de les evidències arqueològiques permeten avançar en el coneixement de l'establiment i l'evolució del call jueu vigatà, i s'obren noves perspectives d'estudi. A banda de les dades ja conegudes, la relectura de les fonts amplia el nostre coneixement del call jueu:

- Diàleg entre els documents i l'arqueologia en tots els espais de la comunitat jueva vigatana, tant si es tracta de llocs públics com privats.
- Ubicació de la sinagoga al carrer d'en Guiu, argumentada documentalment.
- Ubicació aproximada de la zona del fossar del segle XIV al lloc encara anomenat Puig dels Jueus.
- Notícies de les cases privades, que permeten delimitar el call. L'estudi de la documentació apunta a la possibilitat d'una especulació immobiliària per part de jueus adinerats.
- Tot i que la referència documental de l'aprofitament de les aigües pluvials de la teulada de la sinagoga o l'aparició d'estructures d'ús hidràulic al carrer de Na Calcinera no permeten fer afirmacions contundents, obren moltes hipòtesis sobre la possible ubicació d'un bany ritual o *micvé*.
- Localització d'un forat de *mezuzà*, primera resta material exclusivament jueva de la comunitat de Vic.

Encara hi ha algunes preguntes que, en aquests moments, no tenen resposta: què va passar amb la sinagoga quan la comunitat va decreïxer i desaparèixer? On enterraven els jueus i les jueves abans de 1327? Fins quan fa funcionar el fossar el Puig dels Jueus? Com va evolucionar el call jueu a la segona meitat del segle XIV?

La continuïtat en la recerca, tant documental com arqueològica, i la interpretació conjunta és imprescindible per aportar noves dades i aclarir aquests punts. És important que la interpretació de la documentació notarial vagi acompanyada de la verificació que pugui aportar l'arqueologia, i cal que les excavacions arqueològiques que es duguin a terme al casc antic de Vic tinguin en compte que és possible que intervinguin espais jueus. Aquest treball científic i rigorós no hauria de cedir a les pressions de grups religiosos, fet que ha passat recentment a Catalunya.

A finals del segle XIII, la compra d'un pati per construir un espai comunitari jueu va fer visible aquest grup en una societat on eren una minoria. Gairebé vuit-cents anys després, segueix sent una comunitat poc coneguda, que cal visibilitzar i recuperar. L'estudi conjunt de la documentació escrita i les restes arqueològiques pot aportar encara moltes novetats per identificar i conèixer el patrimoni jueu de Vic en època medieval.